॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ प्रमाणप्रमेयसंशयप्रयोजनदृष्टान्तसिद्धान्तावय
॥ वतर्कनिर्णयवादजल्पवितंडाहेत्वाभासच्छलजातिनिग्रहस्थाना
नांतत्त्वज्ञानान्निःश्रेयसाधिगमः ॥ १ ॥ दुःखजन्मप्रवृत्तिदोषमिथ्याज्ञा
नानामुत्तरोत्तरापाये तदनंतरापायादपवर्गः २ अथ प्रत्यक्षानुमानोपमानश
ब्दाः प्रमाणानि ॥ ३ इंद्रियार्थसंनिकर्षोत्पन्नं ज्ञानमव्यपदेश्यमव्यभिचारि
व्यवसायात्मकं प्रत्यक्षं ४ अथ तत्पूर्वकं त्रिविधमनुमानं पूर्ववच्छेषवत्सा
मान्यतोदृष्टं च ५ अग्निरनुमानात्साध्यसाधनमुपमानं ६ आप्तोपदेशः
शब्दः ७ आत्मशरीरेंद्रियार्थबुद्धिमनःप्रवृत्तिदोषप्रेत्यभावफलदुःखापवर्गाः

सुखमेयं २ इच्छाद्वेषप्रयत्नसुखदुःखज्ञानान्यात्मनो लिंगं ९ चेष्टेंद्रियार्थः शरीरं १० घ्राणरसनचक्षुस्त्वक्श्रोत्राणींद्रियाणि भूतेभ्यः ११ पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशमिति भूतानि १२ गंधरसरूपस्पर्शशब्दाः पृथिव्यादिगुणास्तदर्थाः १३ युद्धिरुपलब्धिर्ज्ञानमित्यनर्थांतरं १४ युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्मनसो लिंगं १५ प्रवृत्तिर्वाग्बुद्धिशरीरारंभः १६ प्रवर्तनालक्षणा दोषाः ७
॥२॥ पुनरुत्पत्तिः प्रेत्यभावः १८ प्रवृत्तिदोषजनितोऽर्थः फलं १९ बाधनालक्षणं दुःखं २० तदत्यंतविमोक्षोऽपवर्गः २१ तदभयमजरममृतपदं ब्रह्मेति प्राप्तिरिति २२ समानानेकधर्मोपपत्तेर्विप्रतिपत्तेरुपलब्ध्यनुपलब्ध्यव्यवस्थातश्चविशेषापेक्षो विमर्शः संशयः ॥२३॥ यमर्थमधिकृत्य प्रवर्तते तत्प्रयोजनं २४
सिद्धांतः २५ सचतुर्विधः सर्वतंत्रप्रतितंत्राधिकरणाभ्युपगमसंस्थित्यर्थः

लौकिकपरीक्षकाणां यस्मिन्नर्थे बुद्धिसाम्यं स दृष्टांतः २६ तंत्राधिकरणाभ्युपगमसंस्थित्यर्थ इति रथावत् २७ सर्वतंत्राविरुद्धस्तंत्रेऽधिकृतोऽर्थः सर्वतंत्रसिद्धांतः २८ समानतंत्रसिद्धः परतंत्रासिद्धः प्रतितंत्रसिद्धांतः २९ यस्मिन्नसिद्धे प्रकरणसिद्धिः सोऽधिकरणसिद्धांतः ३० अपरीक्षाभ्युपगमात्तद्विशेषपरीक्षणमभ्युपगमसिद्धांतः ॥३१॥ प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनान्यवयवाः ३२ साध्यनिर्देशः प्रतिज्ञा ॥३३॥ उदाहरणसाधर्म्यात्साध्यसाधनं हेतुः ३४ तथावैधर्म्यात् ३५ साध्यसाधर्म्यात्तद्धर्मभावी दृष्टांत उदाहरणं ३६ तद्विपर्ययाद्वा विपरीतं ३७ उदाहरणापेक्षस्तथेत्युपसंहारो न तथेत्यनुपसंहारः ३८ हेत्वपदेशात्प्रतिज्ञायाः पुनर्वचनं निगमनं ३९ सविज्ञातस्य पदस्यार्थवत्प्रयोगे

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

हेत्वाभासः ५० विमतत्वपक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणंनिर्णयः ५१ इतिप्रथमाध्यायस्याद्यमाह्निकं ॥ गजाननं वंदे ॥ प्रमाणतर्कसाधनोपालंभः सिद्धांताविरुद्धः पंचावयवोपपन्नः पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहो वादः १ यथोक्तोपपन्नश्छलजातिनिग्रहस्थानसाधनोपालंभो जल्पः २ स्वपक्षेस्थापनाहीनो वितंडः ३ सव्यभिचारविरुद्धप्रकरणसमसाध्यसमातीतकालहेत्वाभासाः ४ अनैकांतिकः सव्यभिचारः ५ सिद्धांतमभ्युपेत्यतद्विरोधीविरुद्धः ६ यस्मात्प्रकरणचिंतासनिर्णयार्थमपदिष्टः प्रकरणसमः ७ साध्याविशिष्टत्वात्साध्यसमः ८ कालात्ययापदिष्टः कालातीतः ९ वचनविघातोर्थविकल्पोपपत्त्या छलं १० तत्त्रिविधं वाक्छलंसामान्यछलं ११ अविशेषाभिहितेर्थे वक्तुरभिप्रायादर्थांतरकल्पना वाक्छलं १२ संभवतोर्थस्यातिसामान्ययोगादसंभूतार्थकल्पना सामान्यछलं १३ धर्मविकल्पनिर्देशेर्थसद्भावप्रतिषेधोपपत्तेश्चोपचारछलं तद्विशेषात् १५ नतदर्थंतथाभावात् १६ अविशेषेवाकिंचित्साधर्म्यादिकछलप्रसंगात् १७ साधर्म्यवैधर्म्याभ्यांप्रत्यवस्थानंजातिः १८ विप्रतिपत्तिरप्रतिपत्तिश्चनिग्रहस्थानं १९ तद्विकल्पाज्जातिनिग्रहस्थानबहुत्वं २० इतिप्रथमोध्यायः गजाननंवंदे समानानेकधर्मोपपत्तेर्विप्रतिपत्तेरुपलब्ध्यनुपलब्धिव्यवस्थातश्चविशेषापेक्षो विमर्शः संशयः १ समानधर्मोपपत्तेरसमानधर्मोपपत्तेश्चविप्रतिपत्तेरुपलब्ध्यनुपलब्धिव्यवस्थातश्चसंशयः २ विप्रतिपत्तौवासंप्रतिपत्तेः ३ अध्यवसायस्यनिर्णयस्यतथाभावेनव्यवस्थायाः ४ तथासंतःसंशयस्तद्धर्मसांतत्योपपत्तेः ५ यथोक्तोपपत्तेश्चोभयथाभावेतद्विशेषापेक्षात्संशयोनासंशयोसंतसंशयो यावद्ध्यत्रसंशयस्तत्रेवमुत्तरोत्तरप्रसंगः ७ प्रत्यक्षादीनामप्रामाण्यंत्रैकाल्यासिद्धेः

पूर्वहि॰प्रमाणसि॰नेंद्रियार्थसंनिकर्षात्प्रसङ्गोसि॰: १ पश्चात्सिद्धेनप्रमा
णेभ्य: प्रमेयसि॰हि॰: २ युगपत्सिद्धे प्रसङ्गनियतत्वात्क्रमवर्तिज्ञानवेदु
धीनां २ त्रैकाल्यासि॰हि॰: प्रतिषेधानुपपत्ति: ३ सर्वप्रमाणप्रतिषेधाच्च ४ ३॥
॥३॥ तद्ग्राह्यभावान्नसर्वप्रमाणप्रतिषेध: ५ त्रैकाल्यप्रतिषेधश्च शब्दादतीतासि
॰हि॰त्वसि॰हि॰: ६ प्रमेयेचतुलाग्राह्यवत् ७ प्रमाणतेसि॰हि॰: प्रमाणानांप्रमा स
णांतरसि॰हिप्रसंग: ८ तद्विनिवृत्तेर्वाप्रमाणासि॰हिश्चप्रमेयसि॰हि॰: ९ नप्रदीप
प्रकाशसि॰हिवत्तसि॰हि॰: १० क्वचिन्निवृत्तिदर्शनाद्निवृत्तिदर्शनाच्च ११ क्व
चिदनेकांत: १२ उपलेहाग्राह्यानुष्णादप्रतिषेध: १३ प्रसङ्गलक्षणानुपपति
रसंभवव्यनात् १४ नासमनस: संनिकर्षाभावेप्रसङ्गोसि॰हि॰: १५ दिक्देशका
लाकाशेष्वपिवेप्रसंग: १६ ज्ञानलिंगत्वादमनोज्ञानवेद्यो: १७ तद्योगपद्य

लिंगत्वाच्चमनस: १८ प्रयत्नानिमित्तत्वाच्चेंद्रियार्थयो: संनिकर्षस १९ सुखादस
कमनसश्चेंद्रियार्थयो: संनिकर्षनिमित्तत्वात् २० तैश्चोपदेशो ज्ञानविषयाणां २१
व्याहतत्वादहेतु: २२ नार्थविशेषप्राबल्यात् २३ प्रसङ्गमनुमानमेकदेशग्रहण
दुपलब्धे: २४ नप्रसङ्गेनयावत्तावद्ग्रहणोपलब्धेरव
यविसद्भावात् २५ साध्यत्वाद्व्यविनिसंदेह: २६ सर्वाग्रहणमवयव्यसि॰हि॰: २७
धारणाकर्षणोपपत्तेश्च २८ सेनावनवनवत्ग्रहणमितिचेन्नातींद्रियत्वाद्
णूनां २९ रोधोपघातसादृश्येभ्योभ्याभेच्चासदनुमानमप्रमाणं ४० नैकदे
शत्रासमसादृश्येभ्योअर्थांतरभावात् ४१ वर्तमानाभाव: पततः पतितपतित
व्यकालापपत्ते: ४२ तयोरप्यभावोवर्तमानाभावेतदुपलब्धत्वात् ४३ नातीता
नागतयोरितरेतरोपलब्धसि॰हि॰: ४४ वर्तमानभावेसर्वाग्रहणंप्रसङ्गानुपपत्ते: ४५
क्रियमाणेकृतताकर्तव्यतोपपत्तेस्तूभयथाग्रहणं ४६ असतश्चायैकदेशसाधर्म्यादुप

मानसिद्धिः ४७ प्रसिद्धसाधर्म्यादुपमानसिद्धेर्थोक्तदोषानुपपत्तिः ४८ उपमान
मनुमानेन प्रत्येणाप्रत्यक्षसिद्धेः ४९ परार्थमुपमानमिति चेन्न स्वयमध्यवसा
यात् ५० तथेत्युपसंहारादुपमानसिद्धेर्नाविशेषः ५१ शाब्दानुमानमर्थस्यानुप
लब्धेरनुमेयत्वात् ५२ उपलब्धेरविप्रकृष्टत्वात् ५३ संबंधाच्च ५४ आप्तोप
देशसामर्थ्याच्छब्दादर्थसंप्रत्ययः ५५ पूरणप्रदाहपाठानामनुपलब्धेश्च संबंधा ॥४॥
भावः ५६ शब्दार्थयोर्व्यवस्थानादप्रतिषेधः ५७ नसामयिकत्वात् शब्दादर्थप्र
त्ययस्य ५८ जातिविशेषनियमात् ५९ तदप्रामाण्यमन्यतोघातपुनरु
क्तदोषेभ्यः पुत्रकामेष्टिहवनाभ्यासेषु ६० नकर्मकर्तृसाधनवैगुण्यात् ६१
अभ्युपेत्यकालभेददोषवचनात् ६२ अनुवादोपपत्तेश्च ६३ विध्यर्थवादा
नुवादवचनविनियोगात् ६४ विधिर्विधायकः ६५ स्तुतिर्निंदापरकृतिः पुराकृतिरर्थकः

वाक्यविभागसमाप्तम्

श्रीगणेशायनमः

विधिविहितस्यानुवचनमनुवादः ६८ नानुवादपुनरुक्तयोर्विशेषः शब्दाभ्यासोपपत्तेः ६९
शीघ्रतरगमनोपदेशाच्चदभ्यासान्नाविशेषः ७० मंत्रायुर्वेदप्रामाण्यवच्च तत्प्रामाण्य
मासप्रामाण्यात् ७१ इतिद्वितीयाध्यायस्याद्यमाह्निकं श्रीमोरेश्वरवंदे ॥ नचतु
ष्टयमैतिह्यार्थापत्तिसंभवाभावप्रामाण्यात् १ शब्दैतिह्यानर्थांतरभावादनु
मानेऽर्थापत्तिसंभवानर्थांतरभावाच्चाप्रतिषेधः ॥ अर्थापत्तिरप्रमाणमनैकां
तिकत्वमनर्थापत्तावर्थाभिमात् ॥ प्रतिषेधाप्रामाण्यं चानैकांतिकत्वात् ५ तत्प्रामा
ण्येनार्थापत्त्यप्रामाण्यं ६ नाभावेप्रामाण्यात्प्रामाण्यप्रसिद्धेः ७ लक्षि
तेष्वलक्षणलक्षितत्वादलक्षितानांतत्प्रसिद्धेः ८ असत्यर्थेनाभाव
इतिचेन्नान्यलक्षणोपपत्तेः ९ तल्लिंगेलक्षितत्वादहेतुः १० नलक्षणावस्थिता
पदार्थसिद्धेः ११ प्रायश्चित्तेरभ्योपपत्तेश्च १२ विप्रतिपत्तेः संशयः १३ आदिम

लादेन्द्रियकाकृतयदुपचाराच्च १४ नघटाभावसामान्यनित्यवानि
त्यधर्मोपचाराच्च १५ प्राग्उच्चारणादनुपलब्धेश्च १६ तदनुपलब्धे
रनुपलंभात्तदावरणोपपत्तिः १७ तद्भावाकृतो नानात्वस्य विभागादव्याप्तेश्चा
नुपलंभात्तदावरणोपपत्तिः १८ तद्भावाकृतो नानात्वस्य विभागादव्याप्तेश्चा
नुपलंभात्तदावरणोपपत्तिः १९ संतानानुमानविशेषणात् २० नकारणद्रव्यस्यान्यदेशत्वाद्भेदनाभेधाना ॥५॥
त् २१ अनुपलंभादप्यनुलब्धिसंज्ञावद्यन्नावरणानुपपत्तिरनुपलंभात् २२
अनुपलंभात्मकत्वादनुपलब्धेरहेतुः २३ अस्मर्यत्वात् २४ नकर्मानित्यत्वात् २५
नाणोर्नित्यत्वात् २६ संप्रदानात् २७ तदंतरालानुपलब्धेरहेतुः २८ अध्या
पनादप्रतिषेधः २९ उभयोः पक्षयोरन्यतरस्याध्यापनादप्रतिषेधः ३० अभ्या
सात् ३१ नान्यत्वेप्यन्यत्वासोपचारात् ३२ अन्यदन्यस्मादनन्यत्वादनन्यादनन्यता

भावः ३३ तद्भावेनास्यानन्यत्वात्सोरितरेतरापेक्षसिद्धेः ३४ विनाशकारणानु
पलब्धेः ३५ अश्रवणकारणानुपलब्धेः सततंश्रवणप्रसंगः ३६ उपलभ्यमाने
चानुपलब्धेरसत्वादनुपदेशः ३७ पाणिनिमित्तप्रश्लेषाच्छब्दाभावेनानुप
लब्धेः ३८ विनाशकारणानुपलब्धेश्चावस्थानेतन्नित्यत्वप्रसंगः ३९ अ
स्मृत्वादप्रतिषेधः ४० विभक्तांतरोपपत्तेश्च समासे ४१ विकारोदेशोपदेशा
त्संशयः ४२ प्रकृतिवधौ विकारवधेः ४३ न्यूनसमाधिकोपलब्धेर्विका
राणामहेतुः ४४ नातुल्यप्रकृतीनां विकारविकल्पात् ४५ द्रव्यविकारवैषम्य
वर्णविकारविकल्पः ४६ नविकारधर्मानुपपत्तेः ४७ विकारप्राप्तानामपुनरा
वृत्तेः ४८ सुवर्णादीनांपुनरापत्तेरहेतुः ४९ नतद्धिकारणं ← सुवर्णभावाव्यतिरेकात् ५०

स्वर्णस्यातद्व्यतिरेकात्वर्णविकाराणामप्रतिषेधः ५० नित्येष्वविकारादनित्येष्वनवस्थानात् ५१ नित्यानामतीन्द्रियत्वात्तद्धर्मविकल्पाच्चवर्णविकाराणामप्रतिषेधः ५२ अनवस्थायिष्वप्यवर्णोपलब्धेस्तद्विकारोपपत्तिः ५३ विकारधर्मित्वेनित्यत्वाभावात् ५४ कालान्तरेविकारोपपत्तेश्चाप्रतिषेधः ५५ प्रकृतिनियमाद्वर्णविकाराणां ५६ अनियमेनियमानामनियमः ५७ नियमानियमविरोधादनियमेनियमाच्चाप्रतिषेधः ५८ गुणान्तरापसृप्तमर्द्धह्रस्वदीर्घप्लुतेशश्लेषेभ्यस्तुविकारोपपत्तेर्वर्णविकारः ५९ तेविभक्त्यन्ताः पदं ६० तदर्थैकत्वात्कर्तृजातिसंनिधावुपचारात्संशयः ६१ यथाशब्दसमूहसाधुनिगदसंख्यावद्धूपचयवर्णसमासानांशक्त्यानुपचाराच्छक्तिः ६२ ॥

श्रीगजानन

नतदवस्थानात्द्रव्यसहचरणस्थानतादर्थद्रव्यमानधारणसामीप्ययोगसाधनाधिपत्येभ्यो ब्राह्मणमञ्चकराजसकुचेदनगंगाशक्रायनपुरुषवत्तद्वोपितदुपचारः ६४ आकृतिस्तदपेक्षत्वात्तद्व्यवस्थानात्सिद्धेः ६५ व्यक्तयाकृतियुक्तेधर्मसंयोगात्ब्राह्मणादीनांतुकुक्कुटेजातिः ६६ नाकृतिव्यक्त्यपेक्षावाऽऽज्ञाभिव्यक्तेः ६७ व्यक्त्याकृतिजातयस्तुपदार्थाः ६८ व्यक्तिर्गुणविशेषाश्रयोमूर्तिः ६९ आकृतिर्जातिर्लिंगाख्या ७० समानप्रसवात्मिकाजातिः ७१

॥ ॥ इतिगौतमसूत्रेद्वितीयाध्यायः ॥ द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायानांपदार्थानांसाधर्म्यवैधर्म्याभ्यांतत्त्वज्ञानान्निःश्रेयसं १ नविषयव्यवस्थानात्२ तद्व्यवस्थानादेवासंज्ञाकर्मवादप्रतिषेधः ३ शरीरदाहात्पातकाभावात्४ तदभावेःसाध्यसाधनभावाप्रतिषेधः ५ नकार्यकर्तृकवधात्६ सव्यदक्षस्येतरेणप्रत्यभिज्ञानात्७ नैकस्मिन्नसंभवात्

अवस्थितेर्द्विताभिमानात् ८ एकविनाशेद्वितीयाविनाशान्नैकं ९ अवयविनाशान्नैकं १० अवयवनाशेप्यवयव्युपलब्धेरहेतुः ११ दृष्टान्तविरोधादप्रतिषेधः १२ इंद्रियांतरविकारात् १३ नस्मर्तव्यविषयत्वात् १४ तद्गुणसद्भावादप्रतिषेधः १५ ~~इंद्रियांतरविकारात्~~ उभयथादृष्टत्वात् संशयः १६ पूर्वाभ्यस्तस्मृतेर्बालाताभयशोकसंप्रतिपत्तेः १७ पद्मादिषुप्रबोधसंमिलनविकारवद्विकारः १८ नोष्णशीतवर्षाकालनित्तित्वाच्चाविकाराणां १९ त्रेयाहाराभ्यासकृतात्तन्याभेलाषात् २० तदर्थस्यसंप्राप्तौगमनवत्तदुपसर्पणं २१ नान्यत्रप्रयत्नभावात् २२ वीतरागजन्मादर्शनाच्च २३ सगुणद्रव्योत्पत्तेः २४ नसंकल्पनिमित्तोरागादीनां २५ विप्रतिपत्तेः संशयः २६ पार्थिवंगुणांतरोपलब्धेः २७ पार्थिवाप्य

तैजसंतद्गुणोपलब्धेः २८ स्निग्धोपलब्धेश्चानुभौतिकं २९ गंधकृदुपाकद्रवकाठिन्यदानेभ्यः पांचभौतिकं ३० श्रुतिप्रामाण्यात्च ३१ कृष्णसारोपलभ्यमानव्यतिरिक्तोपलभ्याच्च संशयः ३२ महद्गुणग्रहणात् ३३ रश्मयर्थसंनिकर्षविशेषाच्चक्षुषं ३४ तदनुपलब्धेरहेतुः ३५ नानुमीयमानस्यप्रत्यक्षतोनुपलब्धेरभावहेतुः ३६ द्रव्यगुणभेदाच्चोपलब्धेर्नियमः ३७ मध्यंदिनोल्काप्रकाशानुपलब्धिवत्तदनुपलब्धिः ३८ नक्तंचाप्यनुपलब्धेः ३९ वाच्चप्रकाशानुग्रहात् विषयोपलब्धेश्चाभिव्यक्तितोनुपलब्धेः ४० आभिव्यक्तौचाभिभवात् ४१ नक्तंचररश्मिदर्शनाच्च ४२ अप्राप्यग्रहणंकारणंकाचाभ्रपटलस्फटिकांतरितोपलब्धेः ४३ नादित्यरश्मिस्फटिकांतरितेपिंडेविघातात् ॥४४

अदर्शनकथोन्मत्तसादृश्याभाव्यरूपोपलब्धीकुड्यंत
दितालुपलब्धेरप्रतिघातः ५४ दृष्टानुमितानांनियोगप्रतिषेधा
नुपपत्तिः ५५ स्थानान्यत्वेनानात्वात् अवयविनानास्थानत्वाच्च संशयः ५६
गुणव्यतिरेकात् ५७ नेंद्रियार्थानुपलब्धेः ५० इंद्रियार्थपंचत्वात् ५१ नतदर्थ
बहुत्वात् ५२ गंधादिद्रव्यव्यतिरेकात्संघातभेदानामप्रतिषेधः ५३ विषयत्व
व्यतिरेकादेकेंद्रियं ५४ नबुद्धिलक्षणसामान्यात्प्रतिज्ञानिपंचत्वेभ्यः ५५ भूतगुण
विशेषोपलब्धेस्तदात्मकं ५६ गंधरसरूपस्पर्शशब्दानांस्पृश्यपर्यंताःपार्थि
व्याअप्तेजोवायूनांपूर्वपूर्वभेदाद्गंधादिसंख्यांतरः ५७ नसर्वगुणानुपलब्धेः ५८
एकैकस्यानंतरगुणसंसर्गाद्वाद्वित्रीणांतदनुपलब्धेः ५९ संसर्गश्चनै

कगुणग्रहणं विषयपरंपरेण ६० नपार्थिवाप्ययोः प्रसक्तेः ६१ पूर्वपूर्वगुणो
त्कर्षात्तत्प्रधानं ६२ तद्व्यवस्थानंभूयस्त्वात् ६३ गुणानामेदृग्भावात् ६४
तेनैवतस्यगुणाश्च ६५ नशब्दगुणोपलब्धेः ६६ तदुपलब्धिरितरेतरद्रव्य
गुणवैधर्म्यादिति ६७ इतितृतीयाध्यायस्याद्यमन्हिकं ॥ ॥श्रीगजानन
कर्मकाशसाधर्म्यसंशयः १ नविषयत्रयभेदान्नात् २ साध्यसमत्वादहे
तुः ३ नयुगपद्ग्रहणात् ४ अत्रयभेदानंचनाप्राप्तसंगात् ५ क्रमवत्ति
द्रयुगपद्ग्रहणं ६ अत्रयभेदानंचविषयांतरव्यासंगात् ७ नत्रयभावात् ८
स्थरिकान्यत्वाभेमानवत्तदन्यत्वाभेमानः ९ नहेतुभावात् १० क्षणिकत्वाच्च
कीनामहेतुः ११ नियमहेतुभावात् यथानुदर्शनमभ्युपा १२ नोसंचिनोति नाशहे

स्थरिकेप्यपरापरोत्पत्तेः

रणोपलब्धेः १३ क्षणिकत्वे कारणानुपलब्धेश्च दध्यादिवच्चाक्षुषत्वं
१४ लिंगतो ग्रहणान्नानुपलब्धेः १५ नपयसः परिणामगुणांतरप्रादुर्भा
वात् १६ व्युहांतराद्व्योमादीनां सिद्धं पूर्वद्रव्यनिवृत्तेरनुमानं १७ क्वचि
द्विनाशकारणानुपलब्धेः क्वचिच्चोपलब्धेरनेकांतः १८ संनिकर्षा
त्संशयः १९ नेंद्रियार्थयोस्तद्विनाशेपि ध्रुवानवस्थानात् २० नयुग
पच्छेषानुपलब्धेश्च मनसः २१ तदणुत्वेपि लिंगं २२ संनिकर्षाभावा
त्तदनुपलब्धिः २३ नात्मनित्यकारणानुपलब्धात् २४ विनाशकारणानुपलब्धेश्चा
नवस्थानेतन्नित्यसंप्रसंगः २५ अविप्रकृष्टग्रहणेः बध्यंतरादिनाशः श
ब्दवत् २६ ध्रुवानवस्थानसमवेतासमवेतदर्शनसंनिकर्षनिमित्तसमुदयेनयुगपदुपल

ब्धेः २७ तत्शरीरवृत्तित्वात्मनसः २८ साध्यत्वाद्धेतुः २९ स्मरतः शरीरधारणोप
पत्तेरप्रतिषेधः ३० नित्यदाश्रुगतित्वान्मनसः ३१ नस्मरणकालनियमात् ३२
आत्मप्रेरणयदृच्छाध्यानादिभिश्चनसंयोगविशेषः ३३ स्मर्तव्यतत्व्यवात्
इच्छातः स्मरणध्यानासंभवाच्च ॥ ३४ अव्यवस्थितशरीरस्यचअनेकध्यान
समवायाद्विभोश्चाप्रतिषेधः ३५ असंयोगाद्वैषम्यनिमित्तयोरारंभानि
वृत्तेः ३६ तद्विगत्यादिच्छाद्वेषयोः पार्थिवाद्यप्रतिषेधः ३७ नित्य
मानित्यमेतुतद्विशेषौकौ ३८ यथोक्तहेतुत्वात्तंत्रेक्षकृतागमा
च्चमनसः ३९ परिशेषाच्चथोक्तहेतूपपत्तेश्चात्मनः ४० स्मरणंत्वात्म
नोजस्याभावात् ४१ प्रणिधाननिबंधाभावात्लिंगलक्षणसादृश्यपरि
ग्रहाश्रयाभ्यांतसंबंधानंतर्यवियोगैककार्यविरोधातिशयाभ्यांचधा

हेतूपादानात्प्रतिषेधाभ्यनुज्ञा ४७ न सुखदुःखेच्छाद्वेषभयार्थक्रियायोगाद्धर्माधर्मौ निमित्तेभ्यः ४८ उपन्यापवर्गि स्यात् कालांतरावस्थायि वाच्य ४९ कर्मानवस्थायित्वात् ५० अव्यक्तग्रहणमनवस्थायित्वेविद्युत्संपातरूपाव्यक्तग्रहणवत् ५१ नअदीर्घाच्चिरंतरमभ्यक्तग्रहणवच्चाग्रहणमनवस्थायि ७० त्वेपि ५२ द्रव्येस्वगुणपरगुणोपलब्धेः संशयः ५३ यावच्छरीरभावित्वादुपादीनां ५४ नपाकजगुणांतरोत्पत्तेः ५५ प्रतिबंधसिद्धेः पाकजानामप्रतिषेधः ५६ शरीरव्यापित्वात् ५७ नकेशनखादिष्वनुपलब्धेः ५८ वक्रपर्यंतत्वात्शरीरस्यकेशादिष्वप्रसंगः ५९ शरीरगुणवैधर्म्यात् ६० न रूपादीनामितरवैधर्म्यात् ६१ इंद्रियकत्वादुपादीनामप्रतिषेधः ६२

श्रीगणेशायनमः श्रीगणेशायनमः

ज्ञानायौगपद्यादेकं ६३ युगपदेक्रियोपलब्धेः ६४ आत्मांतरगुणानुपलब्धेरप्रसंगात् ६५ यथोक्तहेतुत्वाच्चाणुत्वप्रतिषेधस्य संशयः ६६ पूर्वकृतफलानुबंधात्तदुत्पत्तिः ६७ प्रेत्याहारकृताभ्यासात्तदुपादानवत् ६८ तदुपादानं ७० तत्कृतादभिनिष्पत्तेर्वान्मातापित्रोः ७१ तथाहारस्य ७२ ग्रासोच्चयनिमित्तवत् ७३ शरीरोत्पत्तिर्निमित्तवत्संयोगानिमित्तैकत्वे ७४ एतेनानियमः ७५ मुक्तस्य उपन्यस्तवद्वियोगः कर्मक्षयोपपत्तेः ७६ तदृष्टकारितमपीत्येके तत्पुनस्तस्य संज्ञोपपत्तेः ७७ मनःकर्मनिमित्तसंयोगाभावे ७८ नित्यसंयोगश्चाप्रायणानुपपत्तेः ७९ अणुश्यामतानित्यत्वेभ्यः ८० नकृताभ्यागमसंज्ञासंयोगात् ८१ इतिगौतमसूत्रेतृतीयाध्यायेः श्रीगणेशायनमः प्रवर्तनालक्षणो दोषः ८२ तत्रैषांरागद्वेषमोहार्थांतरभावात् ८३ नैकप्रत्यनीकभावात् ८४

श्रीगणेशायनमः श्रीगणेशायनमः

व्याभिचारादहेतुः ५ तेषांमोक्षः पापीयान्नास्त्यसतोरुत्पत्तेः ६ निमित्तनैमित्तिक-
भावादर्थान्तरभावोदोषेभ्यः ७ नदोषतत्क्षणावरोधान्मोक्षस्य ८ निमित्तने
मित्तिकोपपत्तेश्चतुल्यजातीयानामप्रतिषेधः ९ आसन्नेसर्वेन्द्रियभावसिद्धेः १०
व्यक्ताभ्यक्तानांग्रहणप्रसङ्गात् ११ नचटात्वचानिष्पन्नेभ्यस्तत्वरनि
ष्पत्तेरप्रतिषेधः १२ अभावात्भावोत्पत्तिर्नानुपमृद्यप्रादुर्भावात् १३
अनिर्दिष्टतताभावे व्याघातादप्रयोगः १४ नाविनष्टभ्यानिष्पत्तेः १५ क्रमानेदाद्प्रतिषेधः १६
नातीतानागतयोः कारकशब्दप्रयोगात् १७ ईश्वरः कारणंपुरुषकर्माफल्य
दर्शनात् १८ नपुरुषकर्माभावेफलानिष्पत्तेः १९ तत्कारितादहेतुः २० कर्तृकरण अनेनैमि
क्रियादिदर्शनात् २१ अनिमित्तानिमित्तोत्पत्तेर्नानिमित्तता २२ निमित्तानिमित्तयो नैमित्तिकभावे
रर्थान्तरभावादप्रतिषेधः २३ सर्वमनित्यमुत्पत्तिविनाशधर्मकत्वात् २४ ना
नित्यतानित्यत्वात् २५ तदनित्यत्वंमृद्घटविनाशवत् २६ यथो

श्रीगणेशायनमः

पलब्धेरव्यवस्थानात् २७ सर्वानित्यंभूतनित्यत्वात् २८ नोपात्तिविनाशका
रणोपलब्धेः २९ तद्ग्रहणावरोधादप्रतिषेधः ३० नासतोसत्कारणोप
लब्धेः ३१ नव्यवस्थानुपपत्तेः ३२ सर्वैकत्वभावलक्षणैकत्वप्रसङ्गात् ३३
नानेकलक्षणैकभावनिष्पत्तेः ३४ तद्ग्रहणव्यवस्थानादनाद्यप्रतिषे
धः ३५ सर्वमभावोभावेस्थितेरितराभावसिद्धेः ३६ नस्वभावादि
द्धेर्भावानां ३७ नस्वभावसिद्धिरपेक्षितत्वात् ३८ स्याद्वादव्यवस्थितेः
सत्त्वैकान्तासिद्धेः कारणानुपपत्तेरुपपत्तेभ्यः ३९ नकारणाव्यवस्था
नात् ४० नित्यमव्यवस्थाहेतुः ४१ सत्यः कालान्तरेचफलनिष्पत्तेरसत्यः
भावः ४२ नसत्यः कालान्तरोपभोग्यत्वात् ४३ कालान्तरेणानिष्पन्नेर्हे
तुभिर्नाशात् ४४ यदाऽनिष्पन्नोयदाकरणवन्तंतस्यात् ४५ नासन्नसन्नभो

सदसत्सदसतोर्वा धर्मत्वात् ४८ सिद्धिस्तु सदसत् ४९ आश्रयव्यतिरेकात्तद्फलोपलब्धेश्च दृष्टफलोपलब्धेश्च हेतुः ५१ प्रतेरासाश्रयत्वादप्रतिषेधः ५२ नपुत्रपशुस्त्रीहिरण्यान्नादिफलनिर्देशात् ५३ तत्संबंधाफलनिष्पत्तेस्तत्फलवदुपचारः ५४ विविधसाधनायोगादुःखमेवजन्मोपलब्धेः ५५ नसुखसाध्येतरफलनिष्पत्तेः ५६ साधनानि वक्तुर्वक्तव्यतः पर्येषणादोषाद्प्रतिषेधः ५७ दुःखाद्विकल्पेसुखाभिमानाच्च ५८ अणुकृशत्रयसंबंधादुपचारो भावः ५९ अजरसंकर्मिभिर्भ्यसंबंधवचनात् ६० समासतोपणादासंमतिषेधः ६१ पात्रचर्यातानुपपत्तेश्चफलाभावः ६२ स्वप्नादर्शनेकृत्स्नभावचदपनर्मतानश्वरवत्तिः प्रतिसंधानायहीनकृशस्थूलतः स्वाभाविकत्वात् ६५ अणुश्यामतानित्यत्वात्तु ६६ प्राक्पत्तेरभावान्तिसंलक्षत्

अधानशब्दानुपपत्तेरुपचरितानुपचरितानि शब्दसंस्पर्शोपपत्तेः ६७

श्रीगणेशायनमः श्रीगणेशायनमः श्रीगणेशायनमः श्रीगणेशायनमः

स्वाभाविकत्वान्नसर्वदृष्टसंकल्पनिमित्तत्वाच्चरागादीनां ६८ इतिचतुर्थोध्यायः
सप्रथमान्हिकं १ दोषनिमित्तानांतत्स्वभावादुहंकारनिवृत्तेः २ दोषनिमित्तंस्पर्शयोर्विषयोः संकल्पकृतः ३ तन्निमित्तंचवयश्चाभिमानः ४ विद्याविद्याद्वैविध्यात्संशयः ५ तदसंशयःपूर्वहेतुप्रामाण्यात् ६ [illegible]नैकादशाचक्षुरादीनामवयव्यभावः ७ हेतुचोदनित्यत्वमवयव्यभावः ८ पथकृत्स्नावयवभावेचनचावयव्यवयवावयवित्वाभावेप्यवयवांतराभावेप्यवयवेरहेतुः ९ कृत्स्नसमूहेनिमित्तिकोनाध्यक्षतदुपलब्धेः १० स्वविषयानतिक्रमेणेंद्रियस्यपटुमंदभावात् १२ विषमग्रहणंतत्तथाभावानांविषयधर्मित्वात् १३ नप्रत्यक्षेणसंबंधाभावात् १४ अकार्यव्यतिभेदात्तदनुपपत्तिः १५ परंवान्नटेः १६ अकार्यासर्वगतत्वंवा १७ स्तितंतत्संस्थानोपपत्तेरवयवसंज्ञाभावः १८

अंतर्हितस्य कार्यस्य कारणवचनात्कार्यतद्भावः १८ शब्दसंयोगविभवाच्च सर्वगतं ३९ युक्तावयवभावाच्चाकाशधर्मः २० अरण्यगुहापुलिनादिषु योगाभ्यासोपदेशात् २१ अनवस्थाकारितत्वादनवस्थानुपपत्तेश्चाप्रतिषेधः २२ केनयुगपद्योगात्परमाणोः षडंशतावणोस्समानदेशैः पिंडस्याणुमात्रतेति २३ व्याहतत्वादहेतुः २४ तदाश्रयत्वादपृथग्ग्रहणं २५ प्रमाणतश्चार्थप्रतिपत्तेः २६ प्रमाणोपपत्तिश्चाभ्युपगम्यमाना २७ स्वप्नविषयाभिमानवदयं प्रमाणप्रमेयाभिमानः २८ मायागंधर्वनगरमृगतृष्णावद्वा २९ हेत्वभावादसिद्धिः ३० स्मृतिसंकल्पवच्च स्वप्नविषयाभिमानः ३१ मिथ्योपलब्धेः ३२ युक्तेश्च ३३ तत्प्रधानभेदाच्च मिथ्यैकांतवादिनः ३४ विविधोपपत्तेः ३५ मूर्तिमतोऽवस्थानोपपत्तेरवयवसद्भावः ३६ संयोगोपपत्तेश्च ३७

श्रीवनिमित्तसंज्ञाबोपसंहारः

बुध्यादिवचनानुभावानां चाभ्यासानुपलब्धेस्त्यपकर्षणपटसंज्ञावदनुपलब्धेवत् ३८ बुद्धिश्चैवंनिमित्तसंज्ञाबोपलंभात् ३९ मिथ्योपलब्धिविनाशस्तद्धीनास्वप्नविषयाभिमानप्रणाशवत्प्रतिबोधे ४० समाधिविशेषाभ्यासात् ४१ नार्थविशेषत्राबल्यादनिलेतोपि बुध्यतेऽन्यबुध्यादिभिः प्रवर्तनाच्च ४२ पूर्वकृतफलानुबंधात्तदुत्पत्तिः ४३ अवयवेष्वप्रसंगः ४४ नोनिष्पन्नावस्थाविशेषात् ४५ तेषामवस्थायांचैकत्वेतदर्थयमनियमाभ्यामासंस्कारयोगाच्चाधासिद्ध्युपायैः स्मृत्यपोहनाभ्यासस्तद्धीश्चैकसंवादः ४७ तन्नाविद्यागुरुसंप्रदायश्रेयोर्थैरनुसंधाभेरभ्युपेयात् ४८ प्रतिपक्षहीनमपि वा

बुध्ये विनो शास्त्रभा नात्त्वयु विषयाभि मानप्रणा शवत ३४

प्रयोजनार्थमर्थवत् ४९ तत्साध्यत्वसाधनसंरक्षणार्थं जात्यन्तरं वितंडे बीजप्ररोहसंरक्षणार्थं कंटकशाखावरणवत् ५० ताभ्यां विगृह्यकथनं ५१
इति गौतमसूत्रे चतुर्थोऽध्यायः श्रीगुजाननार्पणमस्तु
॥ श्रीगणेशायनमः ॥ साधर्म्यवैधर्म्योत्कर्षापकर्षवर्ण्यावर्ण्यविकल्पसाध्यप्राप्त्यप्राप्तिप्रसंगप्रतिदृष्टांतानुत्पत्तिसंशयहेत्वर्थापत्त्यविशेषोपपत्त्युपलब्ध्यनुपलब्धिनित्यानित्यकार्यसमाः १ साधर्म्यवैधर्म्याभ्यामुपसंहारे तद्धर्मविपर्ययोपपत्तेः साधर्म्यवैधर्म्यसमौ २ गोत्वाज्जातिसिद्धिवत्तत्सिद्धिः २ साध्यदृष्टांतयोर्धर्मविकल्पात्तदुभयसाध्यत्वाच्चोत्कर्षापकर्षवर्ण्यावर्ण्यसाध्यसमाः ४ किंचित्साधर्म्यादुपसंहारासिद्धेर्वैधर्म्यादप्रतिषेधः ५ साध्यातिदेशाच्चदृष्टांतोपपत्तेः ६ प्राप्यसाध्यमप्राप्यवाहेतोः प्राप्तिविशेषवात् अप्राप्यासाधकत्वाच्च प्राप्यप्राप्तिसमौ ७ यदि नित्यानित्यधर्मोपलब्धेर्दृष्टांतस्य कारणानपदेशात्तत्र व्यवस्थानाच्च प्रतिदृष्टांतेनप्रसंगप्रतिदृष्टांतसमौ ८ प्रदीपोपादानप्रसंगनिवृत्तिवत्तन्निवृत्तिः ९ प्रतिदृष्टांतहेतुत्वचनाहेतुदृष्टांतः १० प्रागुत्पत्तेः कारणाभावादनुपलब्धिसमः ११ तथाभावादुत्पन्नस्यकारणोपपत्तेर्नकारणाप्रतिषेधः १२ सामान्यदृष्टांतयोरैंद्रियकत्वेसतिनित्यानित्यसाधर्म्यसंशयसमः १३ चाधर्म्यसंशयेनवा

यो धर्मादुभयथा सेशये असंतसंशय प्रसंगो नित्यानभ्युपगमाच्च
सामान्यस्याप्रतिषेधः १५ उभयसाधर्म्यात्प्रक्रियासिद्धेः प्रकरणसमः १६
प्रतिपक्षात्प्रकरणसिद्धेः प्रतिषेधानुपपत्तेः प्रतिपक्षोपपत्तेः ३ नैकं
लक्षणसिद्धेर्हेतोरहेतुसमः १७ नहेतुतः साध्यासिद्धेरेकं लक्षणसिद्धेः ३
प्रतिषेधानुपपत्तेश्च प्रतिषेध्यात्प्रतिषेधः २० अर्थापत्तितः प्रतिपक्षासि
द्धेरर्थापत्तिसमः २१ अनुक्तस्यार्थापत्तेः प्रतिपक्षहानेरुपपत्तिरनुक्त
वादनैकान्तिकत्वाच्चार्थापत्तेः २२ एकधर्मोपपत्तेरविशेषे सर्वाविशे
षप्रसंगात्संशयोपपत्तेरविशेषसमः २३ क्वचिद्धर्मोपपत्तेः क्वचिच्चा
नुपपत्तेः प्रतिषेधाभावः २४ उभयकारणोपपत्तेरुपपत्तिसमः २५ उप

पत्तिकारणाभ्यनुज्ञानादुपपत्तिप्रतिषेधः २६ निर्दिष्टकारणाभावेऽप्युपलंभादुप
लब्धिसमः २७ कारणान्तरादुपपत्तिरुभयोपपत्तेरप्रतिषेधः २८ तदनुपल
ब्धेरनुपलंभात्तदभावसिद्धौ तद्विपरीतोपपत्तेरनुपलब्धिसमः २९ अ
नुपलंभात्मकत्वात्अनुपलब्धेरहेतुः ३० ज्ञानविकल्पानां च भावाभा
वसंवेदनादध्यासे ३१ साधर्म्यात्तुल्यधर्मोपपत्तेः सर्वानित्यत्वप्रसंगा
दनित्यसमः ३२ साधर्म्यादसिद्धेः प्रतिषेधासिद्धेः प्रतिषेध्यासाध
र्म्यात् ३३ नित्यमनित्यभावादनित्येनित्योपपत्तेर्नित्यसमः ३४ प्रति
षेध्येनित्यमनित्यभावात्अनित्येनित्योपपत्तेः प्रतिषेधाभावः ३५
प्रयत्नकार्यानेकत्वात्कार्यसमः ३६ कार्यान्ययत्नयतुल्यमनुपलब्धेका

रणापपत्तेः ३ प्रतिषेधेपिसमानोदोषः ३८ सर्वत्रैवंप्रतिषेधाविप्रतिषेधवदोषः प्रतिषेधंसदोषमनुपेत्यप्रतिषेधाविप्रतिषेधेसमानदोषप्रसंगोमतानुज्ञा ३९ स्वपक्षलक्षणापेक्षोपपत्युपसंहारानुहेतुनिर्देशेपरपक्षदोषाभ्युपगमात्समानोदोषः ४० चतुर्थषष्ठयोरविशेषात्पुनरुक्तदोषप्रसंगः ४१ समानस्तृतीयपंचमयोः ॥४२॥ इतिगौतमसूत्रेपंचमाध्यायस्यप्रथमाह्निकं ॥ श्रीगजाननमोरया ॥श्रीमोरेश्वरायनमः ॥ प्रतिज्ञाहानिः प्रतिज्ञांतरंप्रतिज्ञाविरोधः प्रतिज्ञासंन्यासोहेत्वंतरमर्थांतरंनिरर्थकमविज्ञातार्थमपार्थमप्राप्तकालंन्यूनमधिकंपुनरुक्तमननुभाषणमज्ञानमप्रतिभाविक्षेपोमतानुज्ञापर्यनुयोज्योपेक्षणंनिरनुयोज्यानुयोगोपसिद्धांतोहेत्वाभासाश्चनिग्रह

स्थानानि १ प्रतिदृष्टांतधर्माभ्यनुज्ञास्वदृष्टांतेप्रतिज्ञाहानिः २ प्रतिज्ञातार्थप्रतिषेधेधर्मविकल्पान्नार्थनिर्देशः प्रतिज्ञांतरं ३ प्रतिज्ञाहेत्वोर्विरोधः प्रतिज्ञाविरोधः ४ पक्षप्रतिषेधेप्रतिज्ञातार्थापनयनं प्रतिज्ञासंन्यासः ५ अविशेषोक्तेहेतौप्रतिषेधेविशेषमिच्छतोहेत्वंतरं ६ प्रकृतादर्थादप्रतिसंबंधार्थमर्थांतरं ७ वर्णक्रमनिर्देशवन्निरर्थकं ८ अवयवविपर्यासवचनमप्राप्तकालं ९ हीनमन्यतमेनाप्यवयवेननूनं १० हेत्वुदाहरणाधिकमधिकं ११ शब्दार्थयोः पुनर्वचनंपुनरुक्तमननुभाषणं १२ अविज्ञातस्यपरिषदात्रिरभिहितस्याप्यप्रत्युच्चारणमननुभाषणं १३ अविज्ञातंचाज्ञानं १४ उक्तपरिषत्प्रतिवादिन्योस्त्रिरभिहितमप्यविज्ञातमविज्ञातार्थं ॥ पौर्वापर्यायोगात्प्रतिसंबंध्यधिमपार्थकं ॥ सत्रयोदश

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

रस्याप्रतिपत्तिरप्रतिभा ५७ कार्यव्यासंगात्कथाविच्छेदोविक्षेपः ५८ स्व
पक्षदोषाभ्युपगमात्परपक्षदोषप्रसंगोमतानुज्ञा ५९ निग्रहस्थान
प्राप्तस्यानियहः पर्यनुयोज्योपेक्षणं ६० अनिग्रहस्थाने निग्रहस्थान
भियोगोनिरनुयोज्यानुयोगः ६१ सिद्धांतमभ्युपेत्यानियमा
प्रसंगोपसिद्धांतः ६२ हेत्वाभासाश्चयथोक्ताः ६३ इतिगौतम
पंचमाध्यायः ॥ श्रीमोरेश्वरायनमः श्रीगजाननायनमः
श्रीहेरंबायनमः निर्विघ्नमस्तु श्रीमोरेश्वरार्पणमस्तु